

ВИСНОВОК
ПРО НАУКОВУ НОВИЗНУ, ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Бондаренко Поліни Сергіївни

«Жіночий досвід сталінських репресій 1930-х рр. (на матеріалах УРСР)»,

поданої на здобуття ступеня доктора філософії

в галузі знань 03 Гуманітарні науки

за спеціальністю 032 Історія та археологія

Актуальність теми дослідження. Сталінські репресії є однією з найтрагічніших сторінок радянської історії. Для сучасної демократичної країни, якою є Україна, важливим є розширення поля вивчення вітчизняної історії за допомогою актуалізації раніше замовчуваної інформації щодо репресивної політики в СРСР.

Відповіддю на цей суспільний запит стало створення у 2018 р. Національної комісії з реабілітації, до складу якої увійшли представники, яких делеговано Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини; Міністерством внутрішніх справ України; Службою безпеки України; Українським інститутом національної пам'яті – центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу; Офісом Генерального прокурора; громадськими об'єднаннями, що провадять діяльність у сфері дослідження вітчизняної історії ХХ ст. Крім того, вагому роль у роботі комісій відіграють наукові установи, що здійснюють дослідження у сфері історії України ХХ ст.

Входження України до європейського і світового співтовариства, вимагає розробки й здійснення сучасної гендерної політики, створення умов для розвитку гендерної рівності у всіх сферах життя. У цьому контексті, важливим є також залучення гендерного підходу у наукових роботах, який в останні десятиліття привертає увагу й вітчизняних істориків. Гендерні дослідження передбачають виокремлення та визнання жінок самостійним суб'єктом історії, що сприяє відновленню невідомих сторінок жіночої історії. Тому вагомим є вивчення жіночого досвіду сталінських репресій, на рівні з чоловічим. Дослідження гендерного виміру державного терору в СРСР є важливим і для формування історичної пам'яті українського суспільства.

Складовою цього має бути й вивчення життя жінок-жертв репресій в умовах ув'язнення. Важливим аспектом такого дослідження є вивчення історії системи ГУЛАГу, як одного з найбільш жорстких проявів сталінського терору. Вивчаючи повсякденне життя у місцях позбавлення волі, історики здебільшого беруть за основу чоловічий досвід і не розглядають окремо жіночий. Життя жінки в таборах – це особлива тема наукових пошуків.

А тому необхідним є переосмислення безпосередньо жіночого табірною досвіду для привернення уваги суспільства до гендерної проблематики даної сторінки вітчизняної історії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах комплексної теми кафедри вітчизняної та зарубіжної історії Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»: «Цивілізаційні виклики в призмі тоталітарних відносин: історичний дискурс» (державний реєстраційний номер: 0120U101373), яка є складовою науково-дослідної діяльності Донбаського державного педагогічного університету.

Мета роботи полягає в аналізі жіночого досвіду сталінських репресій 1930-х рр., базуючись на матеріалах УРСР. Для її досягнення визначено такі **завдання**:

- 1) провести історіографічний та джерельний аналіз означеного питання, окреслити методологію дослідження;
- 2) охарактеризувати особливості репресивної політики більшовицького режиму щодо жінок, засуджених як «вороги народу», а також за приналежність до категорії «член сім'ї зрадника батьківщини», передусім «дружини ворогів народу»;
- 3) за матеріалами кримінально-слідчих справ Цілі Заславської реконструювати біографію радянської жінки як об'єкта політичних репресій;
- 4) на основі еґо-свідчень проаналізувати: досвід перебування жінок у в'язницях, умови етапування до ГУЛАГу, повсякденне життя арештанток у різних таборах; морально-психологічний стан арештанток Акмолінського табору.

Об'єктом дослідження є сталінська тоталітарна система 1930-х рр.

Предметом дисертаційної роботи є жінки – жертви сталінського терору у 1930-х рр., звинувачені та засуджені як «вороги народу» та «дружини зрадників батьківщини».

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у роботі було використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу, метод критичного аналізу джерел, спеціальні історичні методи (історико-порівняльний, хронологічний, історико-генетичний, проблемно-хронологічний), методологію повсякденної історії, метод кейсів, гендерний, історико-антропологічний, мікроісторичний підходи.

Наукова новизна. В українській історичній літературі спеціальних робіт, присвячених комплексному дослідженню жіночого досвіду сталінських репресій, порівняно мало. Провідними дослідженнями у розробці цієї тематики є монографії Тамари Вронської та Оксани Кісь. Репресивну політику щодо жінок проаналізовано у конкретних дослідженнях у межах піднятої проблематики, а також в узагальнювальних працях з історії, політології, соціології тощо.

Зважаючи на недостатній рівень вивчення теми, у ході проведеного дослідження *вперше*:

- визначено загальні риси сталінського терору проти жінок у 1930-х рр. та показано місце жінки засудженої як «ворог народу» в репресивній політиці більшовицького режиму 1930-х рр;
- на основі кримінально-слідчих справ Цилі Заславської та інших жінок, зроблено спробу відтворити механізм репресування в СРСР;
- на основі аналізу его-документів жінок, засуджених як «дружин зрадників батьківщини», показано сприймання ними тавра «ворог народу», «член сім'ї зрадника батьківщини», «дружина ворога народу», «дружина зрадника батьківщини», а також способи вижити в умовах ув'язнення.

У ході дослідження *уточнено*:

- процес репресування «дружин зрадників батьківщини»;
- історію створення Акмолінського табору для «дружин зрадників батьківщини»;
- повсякдення жінок у таборах ГУЛАГу.

Набули подальшого розвитку: питання гендерних аспектів репресивної політики в Радянському Союзі у 1930-х рр.

Практичне значення роботи. Матеріали та результати дослідження можуть становити інтерес для викладачів історії, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, шкільної молоді, які вивчають процеси формування культури пам'яті, питання історичної провини, історичної та колективної пам'яті. Матеріали також можуть бути корисними для політикуму у виробленні засад та розбудові політики національної пам'яті. У Горлівському інституті іноземних мов запроваджено спеціальний курс «Повсякденне життя жінок в таборах ГУЛАГу в 1933-1953 рр.».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним дослідженням, у якому викладено авторський погляд на проблему жіночого досвіду сталінських репресій у 1930-х рр. Наукові результати дисертації належать особисто авторці дослідження й становлять теоретичний і практичний внесок здобувача в розвиток історичної думки.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на науковому семінарі кафедри вітчизняної та зарубіжної історії ПІМ. Основні положення, висновки та результати викладено в доповідях на 14 конференціях Міжнародного, Всеукраїнського та регіонального рівнів, а саме: IV Міжнародній науковій інтернет-конференції «Тоталітаризм у повоєнній Європі» (Бахмут, 2016), III Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку сучасної науки» (Київ, 2017), Міжнародній

науково-практичній конференції «Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів» (Одеса, 2017), V Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку сучасної науки» (Київ, 2017), III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна наука: проблеми і перспективи» (Київ, 2017), Міжнародній конференції «Сучасні методи, інновації та досвід роботи в галузі соціальних наук» (Люблін, Польща, 2017), V Міжнародній конференції «Сучасні проблеми управління: економіка, освіта, здоров'я та формація» (Ополе, Польща, 2017), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні науки сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії» (Дніпро, 2017), II Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття» (Хмельницький, 2017), Всеукраїнській науково-краєзнавчій конференції «Бахмутська старовина: краєзнавчі дослідження» (Бахмут, 2018), XVI та XVII Міжрегіональних науково-практичних конференціях «Дослідження молодих учених у галузі гуманітарних наук» (Бахмут, 2018, 2019), Всеукраїнській конференції «Бахмутська старовина: краєзнавчі дослідження» (Бахмут, 2019), XVIII Міжрегіональній конференції «Дослідження молодих науковців у галузі гуманітарних наук» (Бахмут, 2020).

Публікації. Основний зміст та результати дослідження викладено у 6 одноосібних публікаціях, із яких 5 – у фахових виданнях, визначених переліком ДАК МОН України, та виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз, 1 – у періодичному науковому виданні країни Європейського Союзу. Повний обсяг публікацій становить – 4,2 д.а., з них – 0,4 д.а. англійською мовою.

Список публікацій, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у виданнях країн ЄС:

1. Омельченко П. С. Блочная форма выполнения заданий как способ активизации учебной автономии студентов (на материалах спецкурса «Повседневная жизнь женщин в лагерях ГУЛАГа в 1933-1953 гг.»). *Announcements of union of scientists*. Sliven, 2017. Vol. 32 (2). С. 47-51.

Статті в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз:

2. Омельченко П. С. Досвід виживання жінок в Акмолінському таборі для дружин зрадників Батьківщини (на основі его-свідчень). *Історичні і політологічні дослідження*. Вінниця, 2018. № 1 (62). С. 88-104.
3. Бондаренко П. С. Роль та місце дозвілля й стосунків арештанток в Акмолінському таборі для дружин зрадників Батьківщини. *Вчені записки Таврійського національного*

університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. Київ, 2019. Т 30 (69) №3. С. 10-16.

4. Бондаренко П. С. Жіночий досвід сталінських репресій (на прикладі кримінально-слідчих справ Цилі Заславської). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Історія. Філософія. Політологія»*. Одеса, 2019. Вип. 18. С. 12-19.

5. Bondarenko P.S. Informative saturation of ego documents as a historical source. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк, 2020. № 3 (259). Р. 9-12.

6. Бондаренко П.С. Державний терор в СРСР після Другої світової війни (на прикладі архівно-слідчих справ Цилі Заславської). *Гілея: науковий вісник*. Київ, 2020. Вип. 153 (№ 2). С. 26-30.

Наукові праці апробаційного характеру:

7. Омельченко П. С. Спецоперація проти дружин і дітей «ворогів народу» (до історії одного радянського наказу). *Тоталітаризм у повоєнній Європі: матеріали міжнар. наук. інтернет конф.* (Бахмут, 16 лист.-15 груд. 2016 р.). Бахмут, 2016. С. 54-56.

8. Омельченко П. С. Неофіційна творчість політичних арештантів у таборах ГУЛАГУ. *Перспективи розвитку сучасної науки: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 15-16 лип. 2017 р.). Київ, 2017. С. 26-28.

9. Омельченко П. С. «Викривлена радянська свідомість» арештантів Акмолінського табору для дружин «зрадників Батьківщини». *Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів: міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 8-9 вер. 2017 р.). Одеса, 2017. С. 27-31.

10. Омельченко П. С. Акмолінський табір для дружин зрадників Батьківщини (1938-1941 рр.). *Перспективи розвитку сучасної науки: міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 29-30 вер. 2017 р.). Київ, 2017. С. 110-112.

11. Омельченко П. С. Повсякденна праця ув'язнених жінок в Акмолінському таборі для дружин зрадників Батьківщини. *Сучасна наука: проблеми і перспективи: міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 6-7 жов. 2017 р.). Київ, 2017. С. 33-35.

12. Омельченко П. С. Дозвілля арештанток Акмолінського табору для дружин зрадників Батьківщини. *Modern methods, innovations and operational experience in the field of social sciences: International research and practice conference* (Lublin, 20-21 oct. 2017). Lublin, 2017. Р. 34-37.

13. Омельченко П. С. Дистанційне вивчення історії повсякдення: варіанти завдань (на прикладі щоденного життя жінок у таборах ГУЛАГУ). *Modern problem of management: economics, education, health care and pharmacy: International Scientific Conference (Opole, 26-29 oct. 2017)*. Opole, 2017. P. 154-156.
14. Омельченко П. С. Умови утримання жінок-політв'язнів в Акмолінському таборі дружин зрадників Батьківщини. *Суспільні науки сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії*: міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 3-4 лист. 2017 р.). Дніпро, 2017. С. 23-28.
15. Омельченко П. С. Творчість та культура у повсякденному житті арештантів ГУЛАГУ. *Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття*: міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 22-23 груд. 2017 р.). Хмельницький, 2017. С. 96-99.
16. Омельченко П. С. Репресовані жінки Донеччини в науково-дослідницькій серії книг «Реабілітовані історією». *Бахмутська старовина: краєзнавчі дослідження – 2018*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Бахмут, 27 лют. – 1 бер. 2018 р.). Слов'янськ, 2018. С. 52-56.
17. Омельченко П. С. Щоденна праця як спосіб вижити в неволі (на прикладі повсякденного життя у Акмолінському таборі для дружин зрадників батьківщини). *Нариси досліджень молодих науковців у галузі гуманітарних наук: Збірник наукових праць*. Бахмут: ГІМ, 2018. С. 152-154.
18. Омельченко П.С. Повсякденне життя в Акмолінському таборі дружин зрадників Батьківщини. *Нариси досліджень молодих науковців у галузі гуманітарних наук: Збірник наукових праць: у 2 т.* Бахмут: ГІМ, 2019. Т.2. Історія. Літературознавство. Педагогіка. Методика. Психологія. С. 38-40.
19. Бондаренко П. С. Донеччанки в Акмолінському виправно-трудовому таборі для дружин зрадників Батьківщини. *Бахмутська старовина: краєзнавчі дослідження – 2019*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф (Бахмут, 25-26 жов. 2019 р.). Грані історії: зб. наук. праць. Спеціальний випуск. Київ, 2019. Вип. 2(10). С. 82-87.
20. Бондаренко П. Делегатські збори як більшовицький варіант активізації жінок в громадському житті. *Вісник студентського наукового товариства Горлівського інституту іноземних мов: збірник наукових праць: У 2 т.* Бахмут: ГІМ, 2020. Т. 2. Літературознавство. Історія. Педагогіка. Методика. Психологія. С. 95-98.

Таким чином, результати дисертації опубліковано достатньою повно.

На підставі вивчення тексту дисертації здобувачки, наукових публікації дисертантки та довідки про наявність запозичень з інших документів (перевірку наявності текстових запозичень виконано в антиплагіатній інтернет-системі Unicheck.com) встановлено, що

дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності.

Обсяг та структура дисертації. Мета й завдання роботи зумовили її структуру. Вона складається зі вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (404 позиції) та додатків. Загальний обсяг дисертації 274 сторінки, із них основного тексту – 181.

Характеристика особистості здобувача. Бондаренко Поліна Сергіївна народилась 12 лютого 1993 р. у м. Слов'янськ. У 2014 р. закінчила Національний університет «Києво-Могилянська академія» та отримала диплом бакалавра за напрямом підготовки «Історія». У 2016 р. закінчила Київський національний університет імені Тараса Шевченка та отримала диплом магістра за спеціальністю «Політологія». У 2016 р. закінчила Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» та здобула ступінь бакалавра за напрямом підготовки «Соціальна педагогіка». З 1 жовтня 2016 р. по 30 вересня 2020 р. була аспіранткою кафедри вітчизняної та зарубіжної історії Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаського державного педагогічного університету». З жовтня 2020 р. працює асистентом кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

Володіє українською, російською мовами, англійською зі словником.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація виконана фаховою українською мовою, текстове подання матеріалу відповідає стилю науково-дослідної літератури.

Рецензенти рекомендують:

Прийняти дисертацію Бондаренко П.С. на тему: «Жіночий досвід сталінських репресій у 1930-х рр. (на матеріалах УРСР)» до захисту.

У результаті попередньої експертизи дисертації Бондаренко П.С. і повноти публікації основних результатів дослідження, –

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Бондаренко Поліни Сергіївни на тему: «Жіночий досвід сталінських репресій 1930-х рр. (на матеріалах УРСР)».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Бондаренко П.С. відповідає

спеціальності 032 Історія та археологія та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2019 року № 283), пп. 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів від 21 жовтня 2020 № 979).

3. Рекомендувати дисертацію Бондаренко П.С. на тему: «Жіночий досвід сталінських репресій 1930-х рр. (на матеріалах УРСР)» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Рецензенти:

Доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних відносин та
зовнішньої політики

Маріупольського державного університету

I. М. Грідіна

Кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри культурології та
інформаційної діяльності

Маріупольського державного університету

С. Є. Орехова

